

Olga Grzybek

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

ZASOBY NIEMATERIALNE JAKO PRZEDMIOT BADAŃ W NAUKACH EKONOMICZNYCH

Wprowadzenie

Zasoby niematerialne są w ostatnich latach przedmiotem wzmożonych badań i obserwacji teoretyków i praktyków biznesu. Świadomość ich znaczącej roli w gospodarce, a także olbrzymia luka między wartością rynkową i bilansową przedsiębiorstw, stanowią podstawowe motywy podejmowanych prób poznania tych zasobów w różnych dziedzinach nauki. Konieczne jest określenie wpływu zasobów niematerialnych na funkcjonowanie podmiotów w skali mikro- i makroekonomicznej, sformułowanie odpowiednich miar zasobów niematerialnych oraz znalezienie właściwego sposobu komunikowania informacji o tych zasobach na rynkach finansowych. Aktualnie, jak obrazowo ujmują J. Low i P.C. Kalafut¹, „Ekonomiści nie wiedzą dokładnie, co się dzieje, ponieważ pomiary, na których się opierają, obejmują tylko fragment działalności gospodarczej. Księgowi widzą tylko częściowy obraz stanu firmy, ponieważ jak dotąd nie opracowali narzędzi umożliwiających śledzenie i ocenianie zasobów, których nie można dotknąć ani wydać. Inwestorzy poruszają się po omacku”.

Potrzeba analizowania zasobów niematerialnych jest bezsprzeczna. W naukach ekonomicznych zasoby niematerialne nie mają jednak jednolitego zakresu. Artykuł ma na celu wskazanie, jakie zasoby niematerialne stanowią przedmiot badań w naukach o zarządzaniu oraz w finansach, w szczególności zaś analizę różnic w zakresie wartości niematerialnych w polskim i międzynarodowym prawie bilansowym.

---

¹ J. Low, P.C. Kalafut: Niematerialna wartość firmy. Ukryte źródła przewagi konkurencyjnej. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 36.

1. Zasoby niematerialne w naukach o zarządzaniu

W dzisiejszej gospodarce rozbudowane materialne zaplecze przedsiębiorstwa nie przesądza o powodzeniu rynkowym. Przewaga konkurencyjna coraz rzadziej wynika z posiadanych aktywów materialnych, ciężar ten przesunął się w stronę jakości zarządzania wartościami niematerialnymi. W literaturze podkreśla się, że najważniejszą wartością dla przedsiębiorstwa stanowią jego pracownicy, a w triadzie kapitału intelektualnego, złożonej z kapitału ludzkiego, organizacyjnego i kapitału klienta, to właśnie kapitał ludzki odgrywa decydującą rolę². Składowe kapitału intelektualnego prezentuje tab. 1.

Tabela 1

Składowe kapitału intelektualnego

Kapitał ludzki	Kapitał strukturalny	Kapitał relacji zewnętrznych
Wiedza Umiejętności Zdolności Zdrowie Motywacja Postawy Wartości	Bazy danych Kartoteki klientów Znaki towarowe Struktury organizacyjne Patenty Prawa autorskie Systemy informatyczne	Kontakty z: – klientami – dostawcami – konkurentami – mediami – społecznością lokalną

Źródło: Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji. Red. H. Król, A. Ludwiczynski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 97.

Jak zauważa G. Urbanek³, częstokroć najbardziej wartościową część przedsiębiorstwa stanowią jego marki. Wśród najważniejszych aktywów niematerialnych autor ten wymienia także technologiczne aktywa niematerialne (know-how, innowacje technologiczne, prace badawczo-rozwojowe i patenty), kapitał ludzki, relacje z klientami i partnerami, kulturę organizacyjną i przywództwo oraz reputację. Skuteczne zarządzanie kapitałem ludzkim wymusza tworzenie odpowiednich narzędzi jego pomiaru, co również jest tematem badań⁴. Zarządzanie wartościami niematerialnymi w przedsiębiorstwie może przybrać postać kolejnych etapów:

1. Określenie, które czynniki niematerialne mają największe znaczenie w danym przedsiębiorstwie (w tym etapie powinna brać udział jak największa grupa doświadczonych menedżerów).

² A. Herman: Kilka refleksji na temat nowych źródeł wzrostu wartości przedsiębiorstwa. W: Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa. Red. B. Dobiegała-Korona, A. Herman. Difin, Warszawa 2006, s. 25.

³ G. Urbanek: Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa 2008, s. 45.

⁴ Szczegółową analizę opracowanych modeli zawiera np. A. Lipka, M. Król, S. Waszczak, M. Satoła: Wartościowanie kapitału ludzkiego organizacji (problemy metodyczne i próby ich rozwiązania). Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2008.

2. Ustalenie systemu mierzenia wybranych wartości niematerialnych (najczęściej nie będą to mierniki finansowe).
3. Określenie poziomu odniesienia i porównanie wyników z konkurencją (konieczna może być pomoc zewnętrznych konsultantów).
4. Podejmowanie działań zmierzających do poprawy najważniejszych wartości niematerialnych (wymaga to skupienia działalności całej jednostki na tych wartościach, nie tylko poszczególnych działów).
5. Ujawnianie informacji o podejmowanych działaniach i wynikach (tzw. otwartość systemów)⁵.

Zasoby niematerialne w naukach o zarządzaniu stanowią kategorię bardzo szeroką. Środowisko teoretyków i praktyków zarządzania dostrzega ich potencjał i poświęca im obecnie wiele uwagi.

2. Zasoby niematerialne w finansach

Wartości niematerialne jako spełniające pierwszorzędą rolę we współczesnych przedsiębiorstwach są także przedmiotem wzmoczonych badań w finansach, zwłaszcza zaś w rachunkowości. Kwestia ta jest niezwykle istotna – dopóki rachunkowość nie wypracuje odpowiednich dla celów sprawozdawczych metod ich prezentacji, dopóty przekazywane sprawozdania finansowe nie będą wiernie odzwierciedlać sytuacji majątkowo-finansowej jednostek gospodarczych. Rachunkowość jednak – w przeciwieństwie do zarządzania – podlega licznym przepisom prawa. Stąd też zasoby niematerialne rozpoznawane przez prawo bilansowe i podatkowe są kategorią znacznie węższą niż w naukach o zarządzaniu.

W polskim prawie bilansowym występuje pojęcie wartości niematerialnych i prawnych. Grupę tę tworzą nabyte przez jednostkę, zaliczane do aktywów trwałych, prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do używania na potrzeby jednostki, a także nabyta wartość firmy i koszty zakończonych prac rozwojowych⁶. Zgodnie natomiast z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości składnik wartości niematerialnych to możliwy do zidentyfikowania niepieniężny składnik aktywów, nieposiadający postaci fizycznej. Kryterium identyfikacji uważa się za spełnione, jeżeli dany składnik można wyodrębnić z jednostki (sprzedać, licencjonować, oddać do odpłatnego użytkowania) lub jeżeli wynika z tytułów umownych⁷. Ponadto zgod-

⁵ J. Low, P.C. Kalafut: Op. cit., s. 194-199.

⁶ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości. Dz.U. 2013 r., poz. 330, art. 3, ust. 1, pkt 14.

⁷ MSR 38, § 8 i 12.

nie z § 21 MSR 38 składnik wartości niematerialnych ujmuje się jedynie wtedy, gdy można wiarygodnie ustalić jego cenę nabycia lub koszt wytworzenia oraz gdy jest prawdopodobne, że wykorzystanie tego składnika przysporzy jednostce w przyszłości korzyści ekonomiczne.

Z rachunkowością jest ściśle związane także prawo podatkowe, którego uregulowania należy uwzględnić w systemie rachunkowości. Zgodnie z przepisami podatkowymi za wartości niematerialne i prawne uważa się nabyte, nadające się do gospodarczego wykorzystania i o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok określone składniki, wymienione w ustawach podatkowych (m.in. autorskie prawa majątkowe, licencje, know-how, wartość firmy). Składniki te powinny być wykorzystywane na potrzeby prowadzonej działalności gospodarczej lub też oddane do używania innemu podmiotowi na podstawie stosownej umowy⁸.

Przywołane definicje nie są ze sobą zgodne we wszystkich aspektach. Poniżej wskazano zakres przedmiotowy wartości niematerialnych i prawnych zgodnie z obowiązującymi regulacjami.

Tabela 2

Zakres przedmiotowy wartości niematerialnych i prawnych

Ustawa o rachunkowości	Ustawy podatkowe	MSR 38
1	2	3
1. Autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje 2. Prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz zdobniczych 3. <i>Know-how</i> 4. Nabyta wartość firmy 5. Koszty zakończonych prac rozwojowych	1. Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego 2. Spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego 3. Prawo do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej 4. Autorskie lub pokrewne prawa majątkowe 5. Licencje 6. Prawa własności przemysłowej 7. <i>Know-how</i> 8. Wartość firmy (przy czym amortyzacji podlega jedynie wartość firmy powstała w wyniku nabycia przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części w drodze kupna, przyjęcia do odpłatnego korzystania lub wniesienia do spółki na podstawie przepisów o komercjalizacji i prywatyzacji) 9. Koszty prac rozwojowych zakończonych wynikiem pozytywnym	1. Wiedza naukowa i techniczna 2. Znaki towarowe 3. Marki firmowe, tytuły czasopism i wydawnicze 4. Programy komputerowe 5. Prawa autorskie 6. Patenty i licencje 7. Franchising 8. Prawa obsługi hipotecznej i prawa marketingowe 9. Prace rozwojowe lub etap prac rozwojowych

⁸ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. Dz.U. 2011 r., nr 74, poz. 397, art. 16b; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych. Dz.U. 2012 r., poz. 361, art. 22b.

cd. tabeli 2

1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> • Składniki pozyskane w drodze nabycia, z wyjątkiem kosztów zakończonych prac rozwojowych • Składniki wykorzystywane w działalności jednostki • Koszty zakończonych prac rozwojowych można aktywować, jeżeli: <ul style="list-style-type: none"> – koszty prac rozwojowych są wiarygodnie określone, – stwierdzono techniczną przydatność produktu i podjęto decyzję o ich wytwarzaniu, – koszty prac rozwojowych zostaną pokryte przychodami ze sprzedaży produktów (według przewidywań jednostki) 	<ul style="list-style-type: none"> • Składniki pozyskane w drodze nabycia, z wyjątkiem kosztów zakończonych prac rozwojowych • Składniki wykorzystywane w działalności lub traktowane jako inwestycja • Koszty zakończonych prac rozwojowych można aktywować, jeżeli: <ul style="list-style-type: none"> – koszty prac rozwojowych są wiarygodnie określone, – stwierdzono techniczną przydatność produktu i podjęto decyzję o ich wytwarzaniu, – koszty prac rozwojowych zostaną pokryte przychodami ze sprzedaży produktów (według przewidywań jednostki) 	<p>Aby ująć dany składnik w wartościach niematerialnych, musi spełniać kryteria:</p> <ul style="list-style-type: none"> – identyfikowalność (możliwość wyodrębnienia), – sprawowanie kontroli nad składnikiem (uprawnienie do uzyskiwania z niego korzyści i ograniczenie dostępu innym podmiotom), – istnienie przyszłych korzyści ekonomicznych związanych z wykorzystaniem danego składnika, – możliwość wiarygodnego ustalenia ceny nabycia lub kosztu wytworzenia składnika

Źródło: Na podstawie: K. Sawicki: Istota i zakres wartości niematerialnych i prawnych według ustaw o rachunkowości i podatku dochodowym oraz międzynarodowych standardów MSR/MSSF. W: Wartości niematerialne i prawne – ujmowanie i prezentacja. Red. T. Cebrowska, W. Dotkuś. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 202.

Przywołane definicje zawierają wiele kryteriów, których spełnienie warunkuje rozpoznanie danego zasobu niematerialnego w systemie rachunkowości. Z tego też względu zakres wartości niematerialnych aktywowanych w bilansie jednostki jest zdecydowanie węższy niż ogół zasobów niematerialnych, będących przedmiotem zainteresowania w naukach o zarządzaniu. Podstawowy problem dotyczy wartości niematerialnych wytworzonych przez jednostki we własnym zakresie. Dopuszczalne jest aktywowanie kosztów prac rozwojowych, przy czym zgodnie z polskim prawem bilansowym do wartości niematerialnych zalicza się jedynie prace ukończone. W trakcie ich trwania ponoszone nakłady można aktywować w postaci rozliczeń międzyokresowych kosztów. Standardy międzynarodowe dopuszczają wykazywanie trwających prac rozwojowych jako pozycji wartości niematerialnych⁹.

Standardy międzynarodowe nie wymagają „z definicji”, aby wartości niematerialne stanowiły jedynie składniki nabyte przez jednostkę. Wprowadzone kryte-

⁹ Szerzej na temat polskich i międzynarodowych regulacji w zakresie prac badawczych i rozwojowych: O. Budzińska: Kwalifikacja i wycena prac badawczo-rozwojowych według polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości. W: Wartości niematerialne i prawne – ujmowanie i prezentacja. Red. T. Cebrowska, W. Dotkuś. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 22-31.

ria kwalifikacji eliminują jednak większość zasobów wewnętrznie wygenerowanych. MSR 38 wprost zakazuje aktywowania w wartościach niematerialnych:

- kwalifikacji pracowników, talentów kierowniczych i kompetencji technicznych pracowników, z powodu niewystarczającej kontroli nad oczekiwanymi przyszłymi korzyściami ekonomicznymi (chyba że są one prawnie chronione),
- portfela odbiorców i udziału w rynku – przy braku ochrony prawnej lub kontroli relacji z odbiorcami i ich lojalności,
- nakładów związanych z pracami rozwojowymi, które nie są niezbędne, aby składnik osiągnął stan umożliwiający działanie zgodnie z intencjami kierownictwa,
- nakładów na prace badawcze – zarówno prowadzonych we własnym zakresie, jak i późniejszych nakładów na prace badawcze przejęte w wyniku połączenia jednostek lub w oddzielnej transakcji,
- wartości firmy wytworzonej we własnym zakresie,
- nakładów na projekt badawczo-rozwojowy, jeżeli jednostka nie jest w stanie oddzielić etapu prac badawczych od etapu prac rozwojowych,
- znaków firmy, tytułów czasopism, tytułów wydawniczych, wykazów odbiorców wytworzonych przez jednostkę we własnym zakresie, gdyż nie są możliwe do odróżnienia od kosztów rozwoju firmy jako całości,
- nakładów na rozpoczęcie działalności (organizacji), na działalność szkoleniową, reklamową i promocyjną oraz nakładów na przemieszczenie lub reorganizację jednostki lub jej części.

Powyższa lista wyraźnie wskazuje, że wartości niematerialne wytworzone przez jednostkę we własnym zakresie, w głównej mierze nie mogą stać się składnikiem aktywów jednostki, a nakłady poniesione na ich stworzenie obciążają wynik finansowy. Taki sposób traktowania zasobów niematerialnych w prawie bilansowym może zniechęcać kierownictwo do wydatkowania środków na ich tworzenie. Jednocześnie przejęcie tych zasobów w połączeniu jednostek gospodarczych otwiera możliwość ich identyfikacji i ujęcia w bilansie jednostki przejmującej.

Podsumowanie

W kontekście zasobów niematerialnych system rachunkowości jest dalece niedoskonały. Na potrzebę jego rozwijania wskazują specjaliści finansów i zarządzania¹⁰. Rachunkowość nie dostarcza także odpowiednich danych do wyceny przedsiębiorstw gospodarki wiedzy¹¹. Niewątpliwie zmiany w tym systemie

¹⁰ J.H. Daum: Intangible Assets: the Art of Creating Value, http://www.intangibleassets.de/ARTICLES/interview_ia_daum_e.pdf [25.09.2013].

¹¹ A. Damodaran: Valuing Companies with Intangible Assets, <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/intangibles.pdf> [25.09.2013].

są potrzebne, jednak ich opracowanie i wdrożenie nie będzie procesem krótkotrwałym. Analizując bardzo szeroki zakres zasobów niematerialnych w obszarze zarządzania przedsiębiorstwem, można także wyrazić przekonanie, iż nawet w przyszłości niektóre z tych zasobów nie będą przedmiotem badań w dyscyplinie finansów. Właściwym wydaje się podejmowanie prób wypracowania nowoczesnych rozwiązań, pozwalających nie tylko na zarządzanie zasobami niematerialnymi, ale także na ich wycenę i raportowanie zainteresowanym podmiotom.

Literatura

- Budzińska O.: Kwalifikacja i wycena prac badawczo-rozwojowych według polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości. W: Wartości niematerialne i prawne – ujmowanie i prezentacja. Red. T. Cebrowska, W. Dotkuś. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011.
- Damodaran A.: Valuing Companies with Intangible Assets, <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdfiles/papers/intangibles.pdf> [25.09.2013].
- Daum J.H.: Intangible Assets: the Art of Creating Value, http://www.intangibleassets.de/ARTICLES/interview_ia_daum_e.pdf [25.09.2013].
- Herman A.: Kilka refleksji na temat nowych źródeł wzrostu wartości przedsiębiorstwa. W: Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa. Red. B. Dobiegała-Korona, A. Herman. Difin, Warszawa 2006.
- Lipka A., Król M., Waszczak S., Satola M.: Wartościowanie kapitału ludzkiego organizacji (problemy metodyczne i próby ich rozwiązania). Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2008.
- Low J., Kalafut P.C.: Niematerialna wartość firmy. Ukryte źródła przewagi konkurencyjnej. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości 38 „Wartości niematerialne”.
- Sawicki K.: Istota i zakres wartości niematerialnych i prawnych według ustaw o rachunkowości i podatku dochodowym oraz międzynarodowych standardów MSR/MSSF. W: Wartości niematerialne i prawne – ujmowanie i prezentacja. Red. T. Cebrowska, W. Dotkuś. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011.
- Urbanek G.: Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych. Dz.U. 2012 r., poz. 361.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. Dz.U. 2011 r., nr 74, poz. 397.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości. Dz.U. 2013 r., poz. 330.
- Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji. Red. H. Król, A. Ludwicyński. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

INTANGIBLE RESOURCES AS AN OBJECT OF RESEARCH IN ECONOMICS

Summary

The article depicts scope of intangible resources in enterprise management, tax law and balance law. Intangible assets recognising in accountancy were presented in detail. Numerous legal limitations regarding identifiability and recognition of intangible assets in accounting are the reason, why the entities do not present most of these resources in their financial statements. This situation is perceived negatively by specialists in finance and management.